

Szanowni Czytelnicy,

zapraszamy do lektury nowego numeru „Aparatu Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”. Tematem przewodnim bieżącego tomu są „Relacje Urzędu/Służby Bezpieczeństwa z innymi instytucjami Polski »ludowej« i tajnymi służbami państw bloku sowieckiego”.

Dział tematyczny otwierają trzy teksty obrazujące relacje SB z tzw. bratnimi służbami. Charakter syntezy ma publikacja Witolda Bagieńskiego pt. *Współpraca służb wywiadowczych PRL i Związku Sowieckiego jako element relacji dwustronnych KGB z MSW (1956–1990)*. Autor zarysował chronologię i przybliżył specyfikę wzajemnych kontaktów między organami bezpieczeństwa obu krajów, a także opisał szczegółowe pola współdziałania Departamentu I MSW i I Zarządu Głównego KGB. Drugi tekst nosi tytuł *Współpraca resortów spraw wewnętrznych Polski i Węgier w epoce Edwarda Gierka (1970–1980) – wybrane aspekty w świetle dokumentów z Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej*. Aleksandra Sylburska przedstawiła w nim, jak kształtowały się relacje tajnych służb obu państw w okresie odprężenia międzynarodowego w latach siedemdziesiątych. Autorką obszernego opracowania *Współpraca Biura „B” MSW z jego odpowiednikami w służbach bezpieczeństwa bloku sowieckiego (przypadek ZSRS, NRD, CSRS i WRL). Metody pracy i „wymiana doświadczeń operacyjnych”* jest Monika Komaniecka-Łyp. Obrazuje ono charakter kontaktów między pionami obserwacji resortów bezpieczeństwa głównych partnerów Służby Bezpieczeństwa PRL ze Związku Sowieckiego, NRD, Czechosłowacji i Węgier.

Dalsza część bloku tematycznego zawiera artykuły na temat relacji UB i SB z różnymi instytucjami. W pierwszym z nich, zatytułowanym *Relacje Biura Ochrony Rządu ze Służbą Bezpieczeństwa w latach 1975–1990. Zarys problemu*, Paweł Miedziński omówił współdziałanie różnych jednostek organizacyjnych MSW na polu ochrony osobistej oraz politycznej władz partyjnych i państwowych. Piotr Borysiuk skupił się na opisanie nieznanego szerzej zagadnienia, jakie stanowią wzajemne relacje Biura „C” MSW i Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w latach 1976–1990. W artykule Adama Dziuroka zostały przedstawione wzajemne relacje między prokuraturami powszechnymi a Milicją Obywatelską i urzędami bezpieczeństwa publicznego w woj. śląskim w pierwszych latach Polski »ludowej”. Kolejny tekst również dotyczy regionu Górnego Śląska. Bogusław Tracz omówił w nim *Relacje Służby Bezpieczeństwa z Komitetem Wojewódzkim PZPR w Katowicach w związku z emigracją do Republiki Federalnej Niemiec w latach sie-*

demdziesiątych XX wieku. Publikacja Roberta Klementowskiego pt. *Koegzystencja – nadzór – rywalizacja. Aparat bezpieczeństwa wobec kadr zarządzających gospodarką w pierwszych trzech dekadach Polski Ludowej* odnosi się do relacji i zależności między aparatem bezpieczeństwa a kadrami zarządzających gospodarką w Polsce „Ludowej”. Blok tematyczny wieńczy opracowany przez Bartosza Kapuściaka tekst źródłowy na temat rozpoczęcia formalnej współpracy między organami WSW a KGB. Nosi on tytuł *Предложения о сотрудничестве органов военной контрразведки – próba zacieśnienia współpracy kontrwywiadu Sił Zbrojnych PRL z III Zarządem KGB w okresie kierowania Wojskową Służbą Wewnętrzną przez gen. bryg. Aleksandra Kokoszyna*.

W dziale zawierającym studia dotyczące struktur organów bezpieczeństwa w innych krajach komunistycznych zostały zaprezentowane dwa teksty. Otwiera go szczegółowe opracowanie Eszter Tóth zatytułowane *Zarys historii organizacyjnej wywiadu w strukturze aparatu bezpieczeństwa na Węgrzech 1945–1990*. Artykuł Josipa Mihaljevicia *Researching the Yugoslav secret police in Croatia and Bosnia and Herzegovina: sources, historiography, publicist writing* zawiera przegląd historiografii w Chorwacji oraz Bośni i Hercegowinie na temat jugosłowiańskich służb specjalnych. Autor zwrócił w nim uwagę na uwarunkowania wewnętrzne i bariery, na które natrafiają badacze tej tematyki. Dawnej Jugosławii dotyczy także recenzja książki Martina Previšicia *Povijest Golog Otoka* (Zagrzeb 2019), napisana przez Mateusza Sokulskiego. W omawianej publikacji opisano historię obozu dla więźniów politycznych na wyspie Goli Otok, u wybrzeża Chorwacji.

Oprócz wymienionych tekstów w numerze zostały zamieszczone studia odnoszące się do różnych obszarów działania aparatu represji w początkowych latach jego funkcjonowania. Są to artykuły Arkadiusza Słabiga pt. „... na straży honoru Polski”. *Konspiracja w Puszczy Noteckiej jako przykład oporu wobec systemów totalitarnych, Pawła Wąsa „Proces siedemnastu” w Radomsku (7 maja 1946 roku) – najtragiczniejszy epizod działalności sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, a także Janusza Kowalczyka *Pacyfikacje miejscowości województwa rzeszowskiego dokonane przez komunistyczny aparat represji w pierwszej połowie 1946 roku*. Okoliczności i przebieg wyborów do sejmiku, które odbyły się w październiku 1952 r., zostały opisane przez Pawła Mazura. Na dalszych stronach numeru znalazła się druga część artykułu Zbigniewa Bereszyńskiego pt. *Potencjał organizacyjno-kadrowy oraz ważniejsze kierunki działalności Służby Bezpieczeństwa w województwie opolskim w latach 1975–1990*.

Tradycyjnie nie zabrakło miejsca na teksty z obszaru biografistyki. Należy do nich druga część artykułu Tomasza Kroka na temat działalności byłego oficera kontrwywiadu AK Juliusza Wilczura-Garzteckiego jako agenta celnego. Współpracownik ten był wykorzystywany do inwigilacji kpt. Jerzego Lewszeckiego, którego UB aresztowało pod zarzutem szpiegostwa. Krzysztof Łagojda przedstawił historię ks. płk. Antoniego Łopacińskiego. Duchowny ten posługiwał w czasie II wojny światowej jako kapelan 2 Dywizji Piechoty i przeszedł z nią szlak do Berlina. Po 1945 r. żył na Dolnym Śląsku, gdzie uchodził za lokalnego bohatera i antykomunistę, jednak równocześnie przez pewien czas utrzymywał kontakty z UB i SB. W tekście „Wyścig” po agenta Patryk Pleskot

zaprezentował działania służb PRL wobec Zdzisława Rurarza. Bohater tego artykułu był pracownikiem handlu zagranicznego i ambasadorem w Tokio, który zasłynął z opuszczenia placówki na znak protestu przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego. Ostatnim z tekstów biograficznych jest artykuł Marty Paszek – opis sylwetki sędziego Wojskowego Sądu Rejonowego w Gdańsku i szefa Wojskowego Sądu Rejonowego w Katowicach Juliana Wilfa.

Czytelnicy zainteresowani problematyką oporu społecznego w PRL i represjami wobec przeciwników systemu mogą sięgnąć do artykułu Małgorzaty Chomy-Jusińskiej *Jan Kozłowski przed sądem PRL. Przyczynek do badań nad wykorzystaniem postępowania karnego jako narzędzia represji politycznych wobec działaczy opozycji w latach siedemdziesiątych*. Ważne ustalenia przynosi także publikacja Rafała Olberta na temat nieznanego dotąd szerzej agenta Biura Studiów SB MSW Andrzeja Markiewicza, który w latach osiemdziesiątych brał udział w grach operacyjnych i działaniach wymierzonych w podziemie solidarnościowe. Ponadto w dziale recenzyjnym zostało zamieszczone omówienie książki Cezarego Łazarewicza *Na Szewskiej. Sprawa Stanisława Pyjasa* (Czytelnik: Warszawa 2023), przygotowane przez Cecylię Kutę.

Jedyną, ale obszerną, publikację źródłową podał do druku Marcin Kasprzycki. Nowa ona tytuł „*Między nami, esbekami*”. *Stosunki wśród funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w Tarnowie na marginesie sprawy Czesława Gucika z 1971 roku* i dotyczy postępowania dyscyplinarnego wobec oficera Referatu ds. SB KM i KP MO w Tarnowie. Dokument ten obrazuje specyfikę relacji między esbekami służącymi w lokalnych strukturach aparatu w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.

Na koniec chcielibyśmy zaprosić badaczy interesujących się tematyką aparatu represji Polski „ludowej” do współpracy przy kolejnych numerach czasopisma, a także udziału w konferencjach naukowych, odbywających się pod patronatem redakcji. Zapraszamy też do odwiedzenia naszej strony internetowej pod adresem <https://czasopisma.ipn.gov.pl/index.php/arpl>. Znajdą na niej Państwo m.in. wszystkie opublikowane dotąd artykuły i nagrania z konferencji naukowych oraz spotkań promujących nowe numery periodyku.

dr Elżbieta Pietrzyk-Dąbrowska
dr Witold Bagiński
redaktorzy prowadzący numeru 21 (2023)